

Риззат Тасым¹, Ардақ Қапышев², Анна Свиначук³

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Саясаттану кафедрасының докторанты
(Астана, Қазақстан)
e-mail: rizz_e@mail.ru

²Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің проректоры,
тарих ғылымдарының кандидаты
(Көкшетау, Қазақстан)
e-mail: ardak.kapyshev@mail.ru

³Абай Мырзахметова атындағы Көкшетау
университетінің аға оқытушысы,
педагогика ғылымдарының магистрі
(Көкшетау, Қазақстан)
e-mail: anna.svinarchuk.78@mail.ru

ОРТАЛЫҚСЫЗДАНДЫРУ КЕЗІНДЕГІ ЭТНИКАЛЫҚ ИНКЛЮЗИВТІЛІК ФАКТОРЛАРЫ (СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа. Бұл мақала Солтүстік Қазақстан облысында жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу нәтижесі бойынша аймақтағы этносаралық қатынастардың дамуына әсер етуші негізгі факторларды анықтау мақсатында жазылды. Зерттеудің ерекшелігі – этносаралық қатынастардың орталықсыздандыру процесінің призмасы арқылы қарастырылуы. Бүгінгі таңда назар аударатын мәселе басқа елдерде дамыған орталықсыздандыру модельдерін қарапайым көшіруді көздейтін және қоғамда қалыптасқан құндылықтар мен мәдени-тарихи ерекшеліктерді ескермейтін технократизм идеологиясы болуы мүмкін. Осыған байланысты орталықсыздандыру процесінің күшеюінен этникалық инклюзивтілік факторларының ескерілуі маңызды.

Түйін сөздер: Солтүстік Қазақстан, этносаралық процестер, өңірлік саясат, орталықсыздандыру, өңірлік басқару, этникалық инклюзивтілік.

Риззат Тасым, Ардақ Қапышев, Анна Свиначук ФАКТОРЫ ЭТНИЧЕСКОЙ ИНКЛЮЗИВНОСТИ ПРИ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Аннотация. Данная статья написана по результатам проведенного социологического исследования в Северо-Казахстанской области с целью выявления основных факторов и определения их влияния на развитие межэтнических отношений в регионе. Особенность исследования заключается в рассмотрении межэтнических отношений через призму

децентрализации. На сегодняшний момент наибольшую проблему может составлять идеология технократизма, предполагающая простое копирование моделей децентрализации, выработанных в других странах и пренебрегающая сложившимися в обществе ценностями и культурно-историческими особенностями. Исходя из этого при усилении процесса децентрализации факторы этнической инклюзивности преобретают первостепенное значение.

Ключевые слова: *Северный Казахстан, межэтнические процессы, региональная политика, децентрализация, региональное управление, этническая инклюзивность.*

Rizzat Tasym, Ardak Kapyshev, Anna Svinarchuk
FACTORS OF ETHNIC INCLUSIVITY IN DECENTRALIZATION
(ON THE EXAMPLE OF THE NORTH-KAZAKHSTAN REGION)

Abstract. This article is based on the results of a sociological study conducted in the North Kazakhstan region in order to identify the main factors and determine their impact on the development of interethnic relations in the region. The peculiarity of the study is to consider interethnic relations through the prism of decentralization. At the moment, the greatest problem may be the ideology of technocratism, which involves simply copying the models of decentralization developed in other countries and neglecting the values and cultural and historical features that have developed in society. Based on this, with the strengthening of the decentralization process, the factors of ethnic inclusivity become of paramount importance.

Key words: *Northern Kazakhstan, interethnic processes, regional policy, decentralization, regional management, ethnic inclusiveness/inclusivity.*

Кіріспе

Әртүрлі кезеңдерде ішкі кеңістіктің бірігуін қамтамасыз ету мәселесіне барлық мемлекеттер тап болады. Мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың жүргізіп жатқан саяси реформалары Қазақстанда саяси және әкімшілік орталықсыздандыру моделін таңдау мәселесін қайта жандандырды [1].

Қазақстан экономикалық өзгерістермен қатар орталықсыздандыру процестеріне қатысты аумақтық-әкімшілік және саяси құрылымның трансформациясы кезеңіне аяқ басты [2].

Осы орайда, ең алдымен «орталықсыздандыру» ұғымының анықтамасын түсіндірудің кең спектрі бар екенін атап өту қажет. Егер оңтайландыру үшін біз орталықсыздандыру ұғымын қарастырудың әртүрлі тәсілдерін пайдаланып, оны негізгі екі шартты үлгіге дейін қысқартсақ, саяси орталықсыздандыру мен әкімшілік орталықсыздандыруды ажыратып аламыз. Сәйкесінше, біріншісі аймақтық билік саясаттың кез келген саласында (*этносаралық, тілдік, әлеуметтік-экономикалық және т.с.с.*) жеке-дара билікке ие және орталықтың еркіне қарамастан аймақта қалыптасады (*мысалы, сайлау қорытындысы немесе аймақтық*

элиталардың күресі негізінде). Екіншісі экономикалық саясатты аймақтық билік органдары жүзеге асырады (және елдің өзге аймақтары үшін түрленуі мүмкін), бірақ шешімді орталық шығарады [3].

Орталықсыздандыру азшылық топтарға саяси шеңберде өз құқықтары мен мүдделерін қорғауға мүмкіндік беретін этникалық әртүрлілікті есепке алу механизмі ретінде қызмет етеді [4]. Алайда, орталықсыздандыру мен этникалық саясат арасындағы байланыс өте күрделі, яғни орталықсыздандыру міндетті түрде этникалық алауыздықты күшейтеді деген сөз емес, керісінше ол этникалық әртүрлілік жағдайында ең өміршен нұсқа болуы мүмкін [5].

Оған қоса, азаматтардың орталықсыздандыруға деген көзқарасы этникалық ерекшеліктеріне байланысты айтарлықтай өзгермелі [6], әртекті топтар көбіне орталықсыздандыру туралы риторикаға жоғары сезімталдық танытып, жергілікті контекстіні ескерудің маңыздылығын арттыруда. Әрине, орталықсыздандырудың этникалық топтардың құқығы мен мүмкіндіктерін кеңейте алатынына қарамастан, оның тиімділігі билікті бөлу мен саяси ерік-жігерге байланысты.

Бүгінде әлеуметтік шиеліністердің артуына байланысты орталықсыздандырудың күшеюіне көбіне көпұлтты федерациялар тап болуда, өйткені субұлттық қауымдастықтар өзін-өзі басқаруға ұмтылып, аймақтық басқаруға қатысты саясатты өзгертуде [7].

Ал, біртұтас мемлекеттердегі мемлекет құру мәселесі тұрғысынан орталық пен аймақтар арасында өкілеттіктерді қайта бөлу жайлы, басқаруды ұйымдастыру элементтері арасындағы байланысты нығайту мен аймақтық және жергілікті өзін-өзі басқару рөлінің артуы туралы айтуға болады [8]. Орталықсыздандырудың тиімді моделін таңдау мәселесі, ең алдымен, орталықсыздандырудың қандай да бір түрінің мүмкіндіктерін терең бағалаумен байланысты болуы керек және ол мемлекеттің этноәлеуметтік жағдайының эралуандылығына сәйкес келуі тиіс [9].

Осыған байланысты мақала аясында орталықсыздандырудың әртүрлі модификацияларын ілгерілету кезінде ескерілуі қажет этникалық инклюзивтілік факторларын айқындау міндеті қойылады.

Шетелдік зерттеулерде көпұлтты мемлекеттердегі этникалық фактор ұлт пен этностардың ұлттық жаңғырудың дербес конфигурациясы ретінде ғана емес [10], сонымен қатар титулды ұлттың этникалық азшылықтарға патерналистік көзқарасын орнатуға ықпал ететін фактор ретінде қарастырылады [11]. Бұл тұрғыда этносаралық өзара қатынастың қазақстандық моделі - қазақстандық бірегейлікті қалыптастырушы және жалпыұлттық патриотизм үшін негіз болып отырған әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық пен этносаралық келісімді білдіреді [12].

«Этносаяси сөздікке» сәйкес қазақстандық этносаясат, қоғамдық келісім мен этносаралық толеранттылық тәжірибесінің терминдері мен ұғымында этносаралық қатынастар ретінде, этностардың өзара қарым-қатынастары барысында, сондай-ақ көпэтносты мемлекет ішінде, этностар өкілдерінің арасында, жеке адамдық деңгейде қалыптасатын қоғамдық (әлеуметтік) қатынастар болып саналады [13].

Бұл анықтама қазақ қоғамындағы этносаралық қатынастар мәселесінің бүгінгі жағдайын зерделеуді өзектендіреді және қазіргі геосаяси жағдаймен тығыз байланысын көрсетеді. Этносаясатқа қатысты зертеулердің кең ауқымы соның айғағы [14], [15], әсіресе тікелей Солтүстік Қазақстандағы аймақтық ерекшеліктерді назарға алған еңбектер ерекше маңызға ие [16], [17], [18].

Осы әлеуметтік зерттеудің географиясы Солтүстік Қазақстан облысын қамтыды. Этносаралық қатынастарды егжей-тегжейлі қарастыру үшін алдымен олардың қалыптасуы мен дамуын анықтайтын факторларды зерттеу қажет. Жаппай сауалнама барысында мынадай міндеттер шешілді: 1) бірегейлік, патриотизм, толеранттылық және жанжалға бейілділік көрсеткіштері талданды; 2) этносаралық қатынастар мен этносаясаттың жай-күйі бағаланды; 3) этникалық қатынастардың құқықтық аспектісі және көші-қон жағдайы зерделенді; 4) этномәдени бірлестіктердің танымалдылық деңгейі анықталды; 5) тіл мәселесі мен этносаралық саладағы ақпараттық өріс жағдайы қаралды; 6) этносаралық қатынастардың әл-ауқаты, нығайу және әлсіреу факторлары анықталды.

Солтүстік Қазақстан облысында этносаралық қатынастардың басты факторларын зерттеу ғылыми негізделген этносаралық мемлекеттік саясатты жүргізуге қатысты қоғамдық келісімді нығайтуға бағытталған, зерттелетін аймақтың көпэтносты келбетінің ерекшеліктерін анықтау қажеттілігінен туындады.

Зерттеу әдістемесі

Солтүстік Қазақстан облысындағы этносаралық қатынастардың негізгі факторларын саралау әлеуметтанулық зерттеу - сауалнама арқылы жүргізілді.

Эмпирикалық деректерді жинау әдісі. Зерттеудің мақсаты мен міндетіне сәйкес респонденттердің тұрғылықты жеріне қатысты іріктемелі жиынтық бойынша Солтүстік Қазақстан облысының тұрғындарынан face-to-face әдісі арқылы формалды сұхбат алынды.

Зерттеудің іріктемесі – репрезентативті. Солтүстік Қазақстан облысындағы іріктемелі жиынтықтың көлемі 800 респондентті құрады. Респонденттер жынысы, жасы, этникалық белгісі және тұрғылықты жері бойынша бөлінді. Жалпы массив бойынша статистикалық қателік $\pm 5\%$.

Әлеуметтік зерттеуді жүргізу кезеңі: 2023 жылдың наурыз-қазан айлары.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Этносаралық қатынастардың негізгі факторлары: респонденттердің пікірлері

Бұл зерттеуді әзірлеу барысында авторлар этносаралық қатынастарда шешуші рөл атқаратын бірқатар факторларды анықтады. Олар – этникалық бірегейлік пен патриотизм, толеранттылық, этносаралық қатынастар мен этносаясаттың жай-күйі, жанжалға бейілділік деңгейі, этникалық қатынастардың құқықтық аспектісі, этномәдени бірлестіктер, тіл мәселесі, этносаралық саланың ақпараттық өрісінің жай-күйі және көші-қон жағдайы

[19]. Жоғарыда айтылғандай, осы факторларды орталықсыздандыру үрдісімен ұштастыра қарастыру маңызды. Респонденттердің негізгі факторлардың рөлі мен маңызы туралы пікірі - ашық, жабық және жартылай жабық сұрақтарға жауаптар түрінде беріледі.

1-кесте. Солтүстік Қазақстан облысы бойынша квоталық іріктеме (іріктемені қалыптастыру критерийлері: аймағы, жынысы, этносы, жас ерекшелігі)

Қала/аудан	аймақ		жынысы		этносы							жас ерекшелігі		
	% тұрғындар	респонденттердің саны	ер	әйел	қазақтар	орыстар	украиндар	немістер	поляктар	тағарлар	басқалары	18 жастан 35 жасқа дейін	36 жастан 60 жасқа дейін	61 және одан жоғары
Петропавл	41	326	147	179	102	190	7	6	2	10	10	96	145	85
Айыртау	7	52	26	26	21	24	2	2	1	1	1	15	22	15
Ақжар	3	22	11	11	14	3	1	1	1	1	1	7	9	6
М. Жұмабаев	5	42	21	21	12	23	2	2	1	1	1	14	18	10
Есіл	4	31	15	16	11	15	1	1	1	1	1	10	12	9
Жамбыл	3	26	13	13	11	10	1	1	1	1	1	8	12	6
Қызылжар	8	66	33	33	21	37	2	2	1	1	2	22	27	17
Мамлют	3	25	13	12	6	14	1	1	1	1	1	8	10	7
Шал ақын	3	26	13	13	10	10	1	1	1	1	2	8	13	5
Аққайың	3	27	13	14	9	11	2	2	1	1	1	8	12	7
Тайынша	8	61	30	31	17	15	7	6	12	1	3	16	30	15
Тимирязев	2	15	8	7	5	5	1	1	1	1	1	5	7	3
Уәлиханов	3	23	12	11	20	1	-	-	-	-	2	9	9	5
Ғ. Мүсірепов	7	58	28	30	19	25	5	3	1	1	4	19	24	15
Барлығы	100	800	383	417	277	383	33	29	25	22	31	245	350	205
Жалпы			800		800							800		

Сондай-ақ, сауалнама барысында респонденттерге этносаралық қатынастардың әл-ауқаты, нығаю және әлсіреу факторларын дербес анықтау ұсынылды. Далалық жұмыстар барысында алынған нәтижелер төменде эмпирикалық мәліметтерді сипаттау және талдау түрінде берілген, соның негізінде қорытындылар мен ұсыныстар жасалады.

Бірегейлік

Этносаралық қатынастардың факторы ретінде бірегейлік анықтаушы рөлге ие, мұнда жеке тұлға өзінің этникалық ерекшелігін этникалық белгілері бойынша белгілі бір топқа қосылу ретінде көрсетеді. Өзін-өзі анықтау кезінде жеке тұлғаның рөлдік-статустық жиынтығында бір немесе бірнеше негізгі сипаттамалар басым болуы мүмкін. Тұлғаны бір этностың топтастырушы белгілері арқылы біріктіру мәселесінде көпэтносты қазақ қоғамында пайда болатын эмоционалдық фонның да маңызы бар.

Осыған байланысты, бірегейлікті этносаралық қатынастардың факторы ретінде қарастыра отырып, респонденттерге өздерінің этникалық ерекшеліктерін көрсету үшін ашық сұрақ ұсынылды. Жартылай жабық сұрақтарда респондент өзінің этникалық тобына жататын жеке басының белгілері мен сипаттамаларын біріктіре отырып, өз рөлдерінің ішіндегі басымдылықты анықтады. Жабық сұрақта Солтүстік Қазақстан облысының респонденттері көпэтносты қоғамға қатыстылықтың эмоционалдық бейімділігі мен өзін-өзі бағалаудың деңгейін таңдады.

Жеке тұлғаның статустық-рөлдік жиынтығындағы басым бір немесе бірнеше негізгі белгілерді анықтау кезінде мынадай мәліметтер алынды: сауалнамаға қатысқандардың 55,8%-ы, ең алдымен, өздерін Қазақстанның біртұтас халқының өкілі, қазақстандықпын деп, 27,9%-ы – өз қаласының, ауданның, ауылдың тұрғыны, 12,8% - өз ұлтының өкілі ретінде санайды. Респонденттердің 1,6%-ы «басқасы» («Қазақстанның титулды ұлтының өкілі», «ҚР азаматы», «әлем азаматы», «адам», «мен нағыз патриотпын», «әлем адамы», «барлық қазақтар бір») деп көрсетсе, 1,8%-ы жауап беруге қиналған.

2-кесте. Сіз бірінші кезекте өзіңізді кіммін деп санайсыз?

Жауап нұсқасы	Пайыз
Жауап бермегендер	0,3%
Қазақстандық, біртұтас Қазақстан халқының өкілі	55,8%
Өз этносының өкілі	12,8%
Өз қаласының, ауданының, ауылының тұрғыны	27,9%
Басқасы	1,6%
Жауап беруге қиналғандар	1,8%
Барлығы	100,0%

1-кестеде ұсынылған «Жас ерекшелігі» мен 2-кестедегі «Сіз бірінші кезекте өзіңізді кіммін деп санайсыз?» айнымалысын түйіндестіргенде жас респонденттер (64,1%) 36-60 жас (54,4%) пен 61 жастан асқан (46,5%) жас топтағыларға қарағанда, өздерін «Қазақстандық, біртұтас Қазақстан халқының өкілі» деп көбірек есептейді. Ал егде жастағы топтардың респонденттері жас ұрпаққа қарағанда өздерін көбінесе өз қаласының, ауданының, ауылының тұрғыны ретінде сәйкестендіретінін аңғаруға болады.

Сауалнамаға қатысқан Солтүстік Қазақстан облысының тұрғындарының пікірі бойынша бірегейлік көрсеткіштерін талдау дәстүрлі емес сәйкестендіру белгілерімен қатар, 20 этникалық топ өкілдерінің кең ауқымымен ұсынылған. Олардың басым көпшілігі (55,8%) өздерін «Қазақстандық, біртұтас Қазақстан халқының өкілі» ретінде сәйкестендіреді.

Респонденттердің басым көпшілігі этникалық бірігу сипаты ретінде этникалық мәдениетті, дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды (49,7%), сондай-ақ этнос өкілдігінің барынша маңыздылығы (30,6%) өз елі мен халқын құрметтеу деп көрсетті. Біртұтас Қазақстан халқына деген жанашырлық пен мақтаныш сезімін анықтауда мажоритарлық көрсеткіш (71,9%) оң ұстанымды көрсетеді.

Патриотизм

Көпэтносты қоғамдағы патриотизм – этносаралық қатынастардың маңызды факторы. Азаматтардың өз еліне деген патриоттық сезімін және олар үшін отансүйгіштіктің не екенін білдіретін көрсеткіштер мемлекеттік этносаясат позициясынан оң ұстанымды қалыптастыруға ықпал ете алады.

Респонденттердің ең аз саны (3,1%) патриот емес екенін айтса, басым бөлігі (89,0%) өздерін елдің патриоты деп таниды. Зерттеуге қатысқандардың 6,5%-ы үшін өздерін патриот ретінде тану қиынға соқса, 1,4%-ы «Сіз өзіңізді еліңіздің патриотымын деп санайсыз ба?» деген сұраққа жауап бермеген.

«Патриотизмнің көрсеткіші неде?» деген жартылай жабық сұраққа жауап берген Солтүстік Қазақстан облысының зерттеуге қатысушы тұрғындарының пікірлері келесідей статистикалық мәндерді көрсетті: «Өз отанының игілігі үшін еңбек етіп, одан әрі дамыту» жауап нұсқасын респонденттердің 23,9%-ы, «Өз елінің лайықты болашақ ұрпағын тәрбиелеу» – 23,5%, «Өз елінің тарихын, салт-дәстүрлері мен мәдениетін білу» – 18,9%, «Өз еліңе қызмет ету» – 19,2%, «Өз отаныңның мемлекеттік рәміздерін қастерлеу» – 10,0%-ы таңдаған. Басқасы 0,7% «Жоғарыда айтылғандардың бәрі», «Менің тарихи тамырым осында», «Туған жерге, халыққа деген сүйіспеншілік пен құрмет» деген жауаптарды қамтыды. Сауалнамаға 0,6%-ы жауап бермесе, 3,2%-ы жауап беруге қиналған.

Жалпы, респонденттер арасындағы патриотизм деңгейі өте жоғары, сауалнамаға қатысқандардың басым бөлігі (89,0%) өздерін патриотпыз деп есептейді. Оған қоса, бұл көрсеткіш барлық категорияларда шамамен біркелкі дәрежені ерлер де (89,9%), әйелдер де (88,2%), жастар да (90,8%), орта жас өкілдері де (86,7%), қарттар да (90,8%) құрайды. Патриотизм көрсеткіштерінің ішінде отан игілігі үшін еңбек етіп, одан әрі дамыту (23,9%) аз ғана айырмашылықпен көш бастап тұр, ал өз елінің лайықты болашақ ұрпағын тәрбиелеу (23,5%) жоғарыда айтылғандармен сәйкес.

Толеранттылық

Толеранттылық мәдени плюрализм қағидасы ретінде әрекет етеді және этносаралық қатынастардың қалыптасуы мен дамуында маңызды орын алады. Адамның этникалық ерекшелігіне назар аудару, әртүрлі этникалық топ өкілдерімен қарым-қатынас жасау және этносаралық некелерге

қатысты көзқарас, әралуан ұлттардың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарына деген қызығушылық деңгейі қоғамдық пікірде этносаралық толеранттылық деңгейін сипаттайды.

Сауалнамаға қатысқандар арасында толеранттылық көрсеткіштері мынадай ең жоғары мәндерді көрсетті: респонденттердің басым бөлігі (60,4%) этникалық тиістілікке мән бермейді және Қазақстанда тұратын басқа этностардың өкілдеріне (78,4%) оң көзқараспен қарайды. Сауалнамаға жауап берушілердің көпшілігі әралуан ұлттардың дәстүрлері мен әдет - ғұрыптарына әр түрлі дәрежеде қызығушылық танытады (52,3%) және этносаралық некеге біржақты оң көзқараста (52,9%) екен.

Этносаралық қатынастар мен этносаясаттың жай-күйін бағалау

Респонденттердің пікірінше, этносаралық қатынастар - дамудың оң және теріс күйлерін айқын сипаттайтын әлеуметтік құбылыс. Сауалнамаға қатысушылардың тұрғылықты жерінде немесе мемлекетте орын алған ұлтаралық қатынастардың қаншалықты шешілгені немесе шиеленіскені, қандай бағытта өзгергенінің барлығы аймақтағы жағдайдың маңызды көрсеткіштері болады. Респонденттер Қазақстандағы этносаралық қатынастар саласының мемлекеттік саясатты бағалауы оның жетістіктерінің де, этносаясаттағы ықтимал әлсіз буындардың да көрсеткіші деп біледі.

Сауалнама қатысушыларының қала, аудан, ауылдағы этносаралық қатынастарды бағалауы дала жұмыстары кезінде алынған келесі эмпирикалық деректермен берілген.

3-кесте. Қалаңыздағы, ауданыңыздағы, ауылыңыздағы этностар арасындағы қатынасты қалай бағалайсыз?

Жауап нұсқасы	Пайыз
Жауап бермегендер	0,3%
Қарым-қатынас қалыпты, тыныш	86,8%
Шиеленіс сезіледі	7,2%
Қақтығыстар орын алады	3,9%
Жауап беруге қиналғандар	1,9%
Барлығы	100,0%
Барлығы	100,0%

Респонденттердің айтарлықтай бөлігі – 86,8%-ы тұрғылықты жеріндегі ұлтаралық қатынастарды қалыпты, тыныш деп бағаласа, 7,2%-ы шиеленісті сезетінін, 3,9%-ы қақтығыстардың орын алатынын атап өтті.

Этносаралық қатынастардың өзгеру тенденциясы «Сіздің ойыңызша, соңғы жылда қалаңызда, ауданыңызда, ауылыңызда түрлі этнос өкілдері арасындағы қарым-қатынас өзгерді ме?» деген сұрақ арқылы анықталды. Нәтижесінде, респонденттердің 24,8%-ы қарым-қатынас жақсарды деп

есептесе, 64,8%-ы өзгеріссіз қалды деген ойда, ал 5,5%-ы нашарлады десе, 4,6%-ы жауап беруге қиналған. Зерттеуге қатысқандардың 0,4%-ы бұл сұраққа жауап беруден бас тартқан.

Қазақстандағы этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты бағалау респонденттер пікірінің эмпирикалық деректер жиынтығымен ұсынылады. Сауалнамаға қатысқандардың 48,5%-ы саясат дұрыс, барлық этностар мен олардың арасындағы достық қарым-қатынас сақталып отыр деп есептесе, 23,4%-ы саясат дұрыс, бірақ толық көлемде орындалмауда деп бағалаған. Статистикалық тұрғыдан алғанда респонденттердің 5,3%-ы саясат тек белгілі бір этностарды қолдауға бағытталғанын, ал 5,3%-ы жүргізіліп жатқан саясат дұрыс емес және этносаралық қатынастардың шиеленісуіне әкеліп соғатынын айтса, 16,3%-ы бағалауға қиналды. Сауалнамаға қатысқандардың 0,8%-ы «басқасы» бағанында өздерінің жауап нұсқаларын көрсетіп, «*маған ешқандай айырмашылық жоқ*», «*саясат формалды, жанды емес, КСРО мұрасы ретінде тұрақталып қалды*», «*білмеймін*» деген екі ұшты пікірлер ұсынса, респонденттердің 0,6%-ы жауап бермеді.

Солтүстік Қазақстан облысы тұрғындарының көпшілігі (45,9%) этносаралық қатынастар мен этносаясаттың жай-күйін жағымды, ал тұрғылықты жері бойынша этносаралық қатынастарды қалыпты, тыныш (86,8%) деп бағалап, этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатқа оң баға беріп отыр. Осы тұста, облыстың кейбір аудандары бойынша көрсеткіш ерекшеліктері бар екенін ескеру қажет. Сондықтан алдағы уақытта этносаралық қатынастардың аса жақсы көрсеткіштері анықталған аудандардың (*Аққайың, Уәлиханов, Ақжар және Тимирязев*) тәжірибесі терең қарастырылуы тиіс.

Жанжалға бейілділік

Зерттеу процесінде белгілі бір жағдайларда қақтығысқа әкелетін этносаралық шиеленістің себептері, болжалды әрекеттер және оның ықтимал көздері этносаралық шиеленістердің жиынтығы ретінде қарастырылды.

Респонденттердің 13,3%-ы «*жаңадан келгендердің жергілікті қауымдастықтармен біте қайнаруды қаламайтынын*», 14,5%-ы «*экономикалық жағдайдың нашарлауын*», 23,1%-ы «*белгілі бір күштердің этностар арасындағы араздықты қоздыратынын*» атап өтті. 31,0%-ы «*Біздің қалада, ауданда, ауылда этносаралық шиеленістің болуы мүмкін емес*» десе, «*басқа*» жауап нұсқасын 1,9% респондент тандап, «*Аға буын бар кезде алауыздық болмайды*», «*тіл мен тарихты білмеу*», «*мұндай себеп жоқ*» деп жазды. Ал 15,5% респондентке жауап беру қиын болса, қалған 0,6% жауап беруден бас тартты.

Респонденттердің тұрғылықты жерінде этносаралық қақтығыстың болу мүмкіндігінің бірқатар себептері ашық сұрақ арқылы анықталды. Нәтижелер келесі көрсеткіштерге жіктелді: респонденттердің 88,7%-ы мұндай себептерді атай алмаған, ал 1,3%-ы мұндай себептің бар екенін жоққа шығарды («*Біздің ауылда ұлттар арасында қақтығыс болуы мүмкін емес. Болмайды да!!!*») «*Бәрі жақсы*», «*Қақтығыс туындамайды*», «*Ол*

мүмкін емес», «Ешқандай себеп жоқ», «Шиеленіс болған емес»). Сыртқы саяси себептер ретінде респонденттердің 0,9%-ы «Сыртқы әсер», «Әлемдегі жағдай», «Тек сырттан араласу», - деп өз ойларын тұжырымдаса, 0,3%-ы ішкі саяси себептер ретінде «Елдегі тыныш жағдайдың тұрақсыздануы», «Егер де ауыл әкімдері өз жұмысын тоқтатса», «Биліктің кесірі» деген жауап қалдырған.

Жеке себептерді респонденттердің 1,3%-ы атап өтті. Олар: «Адамдар арасындағы бөліну», «біз» және «олар» болып бөліну», «түсінбеушілік салдары», «сыйластық танытпау», «адамдар бір-бірін құрметтемейді», «Айнала зұлымдыққа толы», «бір-бірін сыйламау», «адамдар арасындағы әлсіз қарым-қатынас», «бір-біріне деген жаман көзқарас», «жеке тұлғалардың дауы».

Жанжалға бейілділік ықтималдылығын талдау респонденттердің 31,0%-ы тұрғылықты жерінде этносаралық шиеленістің орын алмайтынына сенімді екенін көрсетеді. Дегенмен, ықтимал себептердің болуы 50,9%-ды құрайды. Оларға белгілі бір күштердің ұлтаралық араздықты қоздыру ықтималдылығы (23,1%), экономикалық жағдайдың нашарлауы (14,5%), келген адамдардың жергілікті қоғамдастыққа сіңісуге құлықсыздық танытуы (13,3%) жатады. Жалпы, респонденттердің пікірінше, этносаралық қақтығыстың орын алу ықтималдылығы төмен.

Этникалық қатынастардың құқықтық аспектісі

Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық құжаттарында этникалық теңдік заңнамалық тұрғыда бекітілген және этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудың маңызды қағидағдарының бірі саналады. Осы қағиданы сақтау әр түрлі этникалық топ өкілдерінің мүдделеріне нұқсан келтірудің жолын кесуді және этникалық негізде құқық бұзушылықты болдырмауды білдіреді. Сәйкесінше түрлі этностардың мүдделерінің шектелуі «Сіз өз этносыңыздың өкілдерінің мүддесіне қол сұғады деп ойлайсыз ба?» деген сұраққа жауап беру арқылы анықталды. Бұл тұрғыда респонденттердің 3,8%-ы «Иә» деп көрсетсе, 5,4%-ы «Жоқтан гөрі иә», 15,9%-ы «Иә дегеннен гөрі жоқ», 68,8%-ы «Жоқ» десе, ал 5,0%-ы жауап беруге қиналды. 1,3% жауап беруден бас тартты.

Этномәдени бірлестіктердің мәртебесі

Этномәдени бірлестіктердің қызметі этносаралық қатынастарды нығайтудың, сондай-ақ Қазақстанда тұратын этностардың салт-дәстүрлері мен тілдерін сақтаудың маңызды функциясын орындайды.

Респонденттердің 1,7%-ы тұрғылықты жері бойынша этномәдени орталықтардың нақты санын көрсетті («7 орталық», «ауданда 15-тен астам этно-мәдени орталық бар», «20-дан астам орыс, татар, армян және т.б.», «19 этномәдени бірлестік», «Солтүстік Қазақстан ҚХА-да 20-дан астам этномәдени бірлестіктер біріккен»). Ал сауалнамаға қатысқандардың 12,4%-ы этномәдени орталықтарды этникалық белгілері бойынша көрсетті («әзірбайжан», «армян», «беларусь», «грузин», «еврей», «ингуш», «қазақ», «кәріс», «күрд», «молдаван», «неміс», «поляк», «орыс», «татар-баиқұрт», «украин», «сыган», «шешен» және т. б.). Респонденттердің тұрғылықты жері бойынша жұмыс істейтін нақты этномәдени орталықтарды 7,4%-ы

атады (Аталғандар: «Атамұра», «Кәрістер қауымдастығы», «Орыс, славян және казак ұйымдарының бірлестігі», «Барбанг», «Бірлік», «Белая Русь», «Болашақ», «Сібір қазақтарының бауырластығы», «Вайнах», «Вервите», «Видергебург», «Возрождение», «Лад», «Полония» және т.б.). 3,8%-ы семантикалық белгілері бойынша жақын, бірақ дұрыс емес жауаптарды көрсеткен («Қазақстан халқы Ассамблеясы», «ҚХА», «Достық үйі», «ҚХА-дағы барлық орталық» - 1,2%, «Еріктілер клубы», «Қызығушылық бойынша клубтар», «Көркемөнерпаздар үйірмелері» - 0,3%, «Мәдениет үйі», «Саябақ», «Жастар сарайы», «Орыс драма театры» - 2,3%).

Респонденттердің 0,2%-ы казак бірлестіктерін сипаттауға қатысты екіұшты жауаптар беріп отыр («Қазақ мәдениетін насихаттайтын бейресми бірлестіктер», «Орыс әлемін» және орыс халқының байырғы жерлерін ашық насихаттайтын казактардың қоғамдық бірлестігі»). Сауалнама қатысушыларының 1,3%-ы «мешіт», «гибадатхана», «мұражай», «наурыз мейрамы», «жаңа жыл», «8 наурыз», «рождество», «пасха» деп мағыналық қателіктер жасады. Этномәдени бірлестіктер туралы хабардар емес екенін респонденттердің 10,9%-ы белгілеген (Мәдени ұйымдар бар, бірақ мені қызықтырмайды, сондықтан білмеймін», «Ауылдық жерде мәдени ошақтар кездеспейді», «Бізде мүлде жоқ», «Мәдени бірлестіктер болмаған», «Ешқайсысы танымал емес», «Бізде бірлестіктер жоқ»). Жалпы, респонденттердің 59,3%-ы ашық сұраққа жауап бермесе, 1,7%-ы жауап беруге қиналған екен.

Тіл мәселесі

Тіл – қарым-қатынастың маңызды құралы және этникалық топтардың негізгі сипаттамасының бірі. Қазақстанда тұратын көпэтносты қоғамда қазақ тілі мемлекеттік тіл мәртебесіне ие, сонымен қатар елімізде бірқатар нормативтік-құқықтық құжаттар тілдік алуандықты қамтамасыз етеді. Сондай-ақ қазақ тілді кеңістікке ағылшын тілі де белсенді енуде. Зерттеуді жүргізу барысында Солтүстік Қазақстан облысы тұрғындарының тілді меңгеру деңгейі, күнделікті өмірде қолдануы және мемлекеттік тілді дамытуды бағалау көрсеткіштері нақтыланды. Жалпы, сауалнамаға қатысқандардың 42%-ы ағылшын тілін, 25,4%-ы қазақ тілін, 8,4%-ы өз этносының тілін, 1,1%-ы орыс тілін игермегені анықталды.

Этносаралық саладағы ақпараттық өрістің жағдайы

Бұқаралық ақпарат құралдары кез келген қоғамдық мәселеге, этносаралық қатынастар саласына үлкен әсер етеді. Этносаралық қарым-қатынастағы оқиғаларға қызығушылық деңгейі, пайдаланатын ақпарат көздері және Қазақстандағы этносаралық қатынастарды нығайтуда БАҚ-тың рөлі этносаралық саланың ақпараттық өрісін сипаттайды.

Сауалнама көрсеткендей, респонденттердің 22,6%-ы этносаралық қатынастар мәселесіне қатысты оқиғаларды БАҚ-тан үнемі қадағалап, талқылайды. Жауап бергендердің 29,4%-ы маңызды мәселе туындаса ғана қызығушылық танытса, 29,5%-ы сирек, ал 13,2%-ы мүлде қызықпайды екен.

Еліміздегі этносаралық саладағы оқиғалар мен іс-шаралар туралы ақпарат алу көздері: респонденттердің 21,6%-ы этносаралық саладағы

оқиғалар туралы ақпаратты әлеуметтік желілерден, 38,9%-ы интернет арқылы қол жеткізіп отырғандарын көрсеткен. Қазақстандық мерзімді басылымдарды (газет, журнал) 7,0%, қазақстандық радионы 2,7% және қазақстандық телевизияны 20, 5% респонденттер көрсетсе, 4,7%-ы басқа елдің БАҚ-тарынан хабар алып отыр.

Көші-қон жағдайы

Сауалнамаға қатысқан Солтүстік Қазақстан облысының тұрғындары өздерінің көші-қон жағдайына сәйкес көшудің бағыты мен негізгі себептерін көрсетіп, басқа елге тұрақты көшу туралы ойларымен бөлісті.

Сонымен тұрғындардың көші-қон жағдайын және оның этносаралық қатынастарға өзара ықпалын анықтау үшін респонденттерге: *«Сіз немесе сіздің жақындарыңыз басқа елге тұрақты тұру үшін кетейін деп жүр ме?»* деген сұрақ қойылды. Жауаптар көрсеткендей, сауалнамаға қатысқандардың 3,8%-ы көшуді жоспарлап отыр, 2,9%-ы көшкісі келеді, бірақ мүмкіндігі жоқ, 11,6%-ы әлі шешім қабылдамағанын айтты. Көбі, яғни 77,8%-ы өздерінің кеткілері келмейтіндігін айтып отыр. Бұған сыртқы геосаяси ахуал да қатты әсер етуі мүмкін.

Қоныс аударуды жоспарлап отырған респонденттер Германия (0,2%), Польша (0,4%) және Ресей (1,1%) елдерін негізгі бағыт ретінде көрсеткен. Көшу себептері – *«тарихи отанға оралу», «жоспарларын іске асыру», «отбасын біріктіру», «мақсат үшін», «ата-ананың арманы», «өмір деңгейін жақсарту», «балалардың денсаулығы», «туыстарына, этносқа жақындау», «аз жалақы», «білім», «көшу», «отбасылық жағдайлар».* Сауалнамаға қатысқандардың 1,7%-ы қайда және қандай себеппен көшетіні жайлы тіс жармады.

Этносаралық қатынастардың әл-ауқаты, нығаю және әлсіреу факторлары

Этносаралық қатынастардың нығаю, әлсіреу факторлары этносаралық саланың өмір сүруінің қажетті шарты және оның жай-күйінің сипаттамалары, динамика немесе статика, даму немесе тоқырау, өзгерістердің оң немесе теріс бағыттарын, қазақстандық қоғамға енетін көпэтностың сапалық жай-күйін сипаттайды және айқындайды.

Солтүстік Қазақстан облысындағы этносаралық қатынастардың негізгі факторларын анықтау үшін респонденттерге бірқатар ашық және жартылай жабық сұрақтар қойылды. *«Сіздің қалаңыздағы, ауданыңыздағы, ауылыңыздағы этносаралық қатынастардың жақсы болуы неге байланысты деп ойлайсыз?»* деген сауалға респонденттердің берген жауаптарын бірнеше семантикалық топтарға жіктеуге болады. Әл-ауқат факторы ретінде респонденттердің 12,0%-ы адамның жеке жағымды қасиеттерін көрсетті (*«өзара түсіну», «сыйластық», «көзқарас», «қолдау», «достық», «достық пен бірлік», «бейбітшілік пен келісімде өмір сүру», «тәрбие», «толеранттылық» және т. б.*).

Этносаралық қатынастардың әл-ауқат факторының экономикалық аспектісін респонденттердің 5,8%-ы (*«Экономика», «елдегі экономикалық жағдайдан», «экономикалық қатынастардан», «төмен баға және тауардың қолжетімділігі», «ырыс-береке», «зейнетақы мөлшерінен» және*

т.б.) десе, қалған 4,8%-ы саяси аспектілерді («биліктен», «мемлекеттің нақты саясатынан», «шенеуніктерден», «Үкіметтен», «Президенттен», «барлық халықтарды, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды қолдайтын елдің саясатынан», «ауыл мен аудан басшысынан», «әкімдердің жұмысынан» және т. б.) атап өтті.

Қазақстандағы ұлтаралық қатынастардың әлсіреу факторлары ретінде саяси-экономикалық, әлеуметтік-құқықтық, әскери-ақпараттық және тілдік категориялар аталды.

Жалпы, тұрғындардың жауабын саралау кезінде арандатушылық іс-әрекеттерге, әртүрлі ақпарат көздері арқылы тарап жатқан деструктивті мәліметтерге төтеп беруге жергілікті қауымдастық толық жұмылдырылмағаны байқалды. Сауалнама қорытындысы көрсеткендей татулықты сақтау үшін жергілікті қауымдастықтар күш-жігерін салуға, алдын алу шаралар легін ұйымдастыруға атсалысуға дайын екенін көрсетті.

Қорытынды

Аймақтық саясатта, әсіресе орталықсыздандыруды ілгерілету кезінде этникалық инклюзивтілік факторларын ескеру міндетті. Осы мақалада келтірілген эмпирикалық деректерге сүйене отырып айқындалған негізгі факторларды ескеріп, Солтүстік Қазақстан облысындағы этносаралық қатынастар саласын реттеу бойынша келесі ұсынымдар ұсынылады.

Этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясаттың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес қажетті бірегейлік деңгейін қалыптастыру үшін ұсынылады:

- өңірлерде, әсіресе жастардың қатысуымен қазақстандық этносаясатпен айқындалған бірегейлік деңгейін қалыптастыруға ықпал ететін сапалы дөңгелек үстелдер, конференциялар, байқаулар және т.б. іс-шараларды өткізу;

- жергілікті ақпараттық кеңістікте телебағдарламалар, БАҚ, желілік қауымдастықтар, әлеуметтік желілер, билбордтар және т.б. арқылы ортақ бірегейлікті қалыптастыру механизмдерін қайта қарастыру.

Жоғарыда көрсетілген патриотизм көрсеткіштерінің әрқайсысы қоғамның дамуына оң әсер етеді. Осыған байланысты Солтүстік Қазақстан облысының тұрғындары арасында патриотизмнің жеткілікті жоғары деңгейін сақтау және оны Қазақстан Республикасының этносаралық келісім үлгісінде жүзеге асырылатын негізгі идеямен байланыстыру қажет.

Этносаралық қатынастарды жақсарту мәселелерінде мыналар ұсынылады:

- Аққайың, Уәлиханов, Ақжар және Тимирязев аудандарының этносаралық қатынастар саласындағы ішкі саясат бөлімдерінің, қоғамдық бірлестіктер мен ұйымдардың жұмыс тәжірибесін зерделеу, онда респонденттер әртүрлі этностар арасындағы қарым-қатынастардың нашарлауын байқамаған;

- Орталықсыздандыру үрдісі кезінде ішкі саясат бөлімдерінің жүктемесінің артуына байланысты өңірлерде этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырумен айналысатын ішкі саясат басқармалары мен бөлімдеріндегі штат бірліктерінің санын ұлғайтуды қарастыру.

Этносаралық қақтығыстың себеп-салдарлық байланысы бойынша жоғарыда сипатталған эмпирикалық деректер негізінде ұсынылады:

- белгілі бір күштер тарапынан этносаралық алауыздықты қоздырудың ықтимал көріністерін мұқият қадағалау, осы іс-әрекеттің жолын кесу және Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес сот тәртібімен ол үшін жауапкершілік шарасын тағайындау, сондай-ақ БАҚ-та мұндай мысалдарды жариялау;

- этносаралық қақтығысты қоздыруға бағытталған ақпараттық өрісті бақылау және шетелден бұрыс ақпарат таратудың жолдарын бұғаттау.

Әртүрлі этникалық топтар өкілдерінің мүдделеріне нұқсан келтірудің және этникалық негізде құқықбұзушылықтың алдын алу үшін ұсынылады:

- этникалық белгілері бойынша құқықбұзушылықтың алдын алу іс-шараларын жүргізу.

Этномәдени бірлестіктердің қызметі арқылы Солтүстік Қазақстан облысындағы этносаралық қатынастарды жақсарту үшін:

- Солтүстік Қазақстан облысында жұмыс істейтін этномәдени бірлестіктердің қызметіне жаңа мүшелерді тартып, олардың қызметі туралы халық арасында таныстыру жұмыстарын жүргізу.

Баяндалған эмпирикалық деректерді, сондай-ақ респонденттер тарапынан ұсыныстарды ескеріп, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес Солтүстік Қазақстан облысының коммуникативтік өрісін теңестіру үшін ұсынылады:

- мемлекеттік тілді және Қазақстан халқы тілдерін оқыту үшін тіл орталықтарын ашу, сондай-ақ оқытудың қазіргі заманғы әдістерін пайдалананып, сауатты және дайындалған педагогтерді қамтыған жұмыс істеп тұрған тіл орталықтарын жетілдіруге жәрдемдесу;

- мемлекеттік тілді оқыту бойынша волонтерлік қызметті қолдау;

- жастар аудиториясына түсінікті және жаңа заманауи трендтерді ескеріп, жастар арасында қазақ тілін насихаттау.

Этносаралық саланың ақпараттық өрісінің жай-күйін реттеу мақсатында алынған эмпирикалық деректер негізінде ұсынылады:

- этносаралық саладағы оқиғалар туралы ақпаратты тарату үшін әлеуметтік желілерді, интернет пен қазақстандық теледидарды неғұрлым танымал ақпараттық көздер ретінде пайдалану;

- орталықсыздандыру үрдісі кезінде аймақтағы этносаралық қатынастармен айналысатын жергілікті мемлекеттік органдардың өкілеттіктерін кеңейте отырып, толық орталықсыздандыруға жол бермеу қажет;

- өңірде этносаралық қатынастардың сараланған ғылыми-негізделген саясатын іске асыру мақсатында ғылыми-сараптамалық әлеуетті белсенді пайдалану.

Қорытындылай келе, жақын және ұзақ мерзімді перспективада Солтүстік Қазақстан облысындағы этносаралық қатынастар саласындағы динамиканы айқындау үшін эмпирикалық деректерді бір-бірімен салыстырып, осындай зерттеулердің легін ұйымдастыру және өрбіп жатқан аймақтық саясаттағы тенденциялармен қатынасын үздіксіз зерттеу маңызды.

Қаржыландыру: Мақала *ҒЖБМ гранттық қаржыландыру бағдарламасы (2022-2024 жж.)* бойынша ЖТН АР14871057 «Солтүстік Қазақстандағы этносаралық қатынастардың аймақтық ерекшеліктері» ғылыми жобасы шеңберінде дайындалды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тасым Р., Габдулина Б. (2023). Жаңа Қазақстан: аймақтық саясат трансформациясы. Қоғам және дәуір, 80 (4). <https://doi.org/10.52536/2788-5860.2023-4.02>
2. Чеботарев А.Е. (2023). «Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқаруды реформалаудың ерекшелігі мен перспективасы» тақырыбындағы талдау баяндамасы. Астана: «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КеАҚ. 75-97 бет.
3. Treisman D (2007). The Architecture of Government: Rethinking Political Decentralization. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Yusoff, M. A., Sarjoon, A., & Hassan, M. A. (2016). Decentralization as a tool for ethnic diversity accommodation: A conceptual analysis. J. Pol. & L., 9, 55. <https://doi.org/10.5539/jpl.v9n1p55>
5. Lublin, D. (2012). Dispersing authority or deepening divisions? Decentralization and ethnoregional party success. The Journal of Politics, 74(4), 1079-1093. <https://doi.org/10.1017/S0022381612000667>
6. Szabo, S. R. (2017). The impact of ethnic heterogeneity on decentralization perceptions in Romania. Transylvanian Review of Administrative Sciences, 13(52), 110-127. <https://doi.org/10.24193/tras.52E.7>
7. Wallner, J. M. (2009). Does Diversity Always Lead to Decentralization and Difference?. In APSA 2009 Toronto Meeting Paper.
8. Tierney Stephen (2010). Constitutional Law and National Pluralism. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199298617.001.0001>
9. Андерсон, Бенедикт. (2016). Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма. Москва: Кучково поле. С. 300-380.
10. Varany, Z., & Moser, R. (2005). Ethnic Politics after Communism. Ithaca, NY: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501720840>
11. Parekh, B. (2001). Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory. Ethnicities, 1(1), 109-115. <https://doi.org/10.1177/1468796801001001>
12. Mendikulova, G.M. (2010). Theoretical-Methodological Aspects of Polyethnism, Migration and the National Idea of the Republic of Kazakhstan. Thesis of the Third Congress of the Turkic World Sociologists «Globalization and Turkic World», September 21-24, Bishkek, Kyrgyzstan. P. 119-120.
13. Калашникова Н., Садуақасова А., Калмыков В. және т.б. (2020). Этносаяси сөздік: Қазақстан этносаясаты мен тәжірибесінің терминдері мен ұғымдары. Нұр-Сұлтан, 180-193 бет.
14. Иеренов Г., Акишев А. (2013). Этнополитика Казахстана на современном этапе. Караганда: ТОО «Литера». С.160-256.
15. Козыбаева М. и др. (2016). Основы этнополитики и формирование казахстанской идентичности. Астана: Школа политического менеджмента. С. 110-115.
16. Мухамбетов Б. и др. (2016). Актуальные проблемы межэтнических отношений: современное состояние и перспективы (по материалам Костанайской области). Караганда: Кар УПП ОО «Казахское общество слепых». С. 198- 210.
17. Артыкбаева Г., Ильясова С. (2015). Межэтнические отношения в Павлодарской области на современном этапе (на примере социологического опроса). Павлодар: «Парасат». С. 70-82.
18. Айтмағамбетов Д., Балаев А., Егембердиев Е. (2009). Этнос Ақмолинского Приишимья: история и современность. Астана: Нұрғожа Ораз қоры. С. 112-125.
19. Капышев А., Свиначук А., Тасым Р. и др. (2023). Аналитический отчет «Основные факторы межэтнических отношений в Северном Казахстане» (по итогам социологического исследования в Северо-Казахстанской области). Кокшетау: «Мир печати». С. 15-75.

REFERENCES:

1. Tasym R., Gabdulina B. (2023). Zhana Qazaqstan: aimaqtyq sayasat transformatsiyasy [«New Kazakhstan»: transformation of regional policy]. Qogam zhane daur, 80 (4). <https://doi.org/10.52536/2788-5860.2023-4.02>
2. Chebotarev A. (2023). «Qazaqstandagy zhergilikti ozin-ozı basqarudy reformalaudyn erekshelegi men perspektivasy» taqyrybyndagy taldau bayandamasy [Analytical report on the topic "Peculiarities and prospects of local self-government reform in Kazakhstan]. Astana: "Kazakhstan Institute of Public Development" JSC. – C7 75-97.
3. Treisman D (2007). The Architecture of Government: Rethinking Political Decentralization. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Yusoff, M. A., Sarjoon, A., & Hassan, M. A. (2016). Decentralization as a tool for ethnic diversity accommodation: A conceptual analysis. J. Pol. & L., 9, 55. <https://doi.org/10.5539/jpl.v9n1p55>
5. Lublin, D. (2012). Dispersing authority or deepening divisions? Decentralization and ethnoregional party success. The Journal of Politics, 74(4), 1079-1093. <https://doi.org/10.1017/S0022381612000667>
6. Szabo, S. R. (2017). The impact of ethnic heterogeneity on decentralization perceptions in Romania. Transylvanian Review of Administrative Sciences, 13(52), 110-127. <https://doi.org/10.24193/tras.52E.7>
7. Wallner, J. M. (2009). Does Diversity Always Lead to Decentralization and Difference?. In APSA 2009 Toronto Meeting Paper.

-
8. Tierney Stephen (2010). Constitutional Law and National Pluralism. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199298617.001.0001>
 9. Anderson, Benedikt. (2016). Voobrazhaemye soobshchestva. Razmyshleniya ob istokakh i rasprostraneniі natsionalizma [Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism]. Moscow: Kuchkovo Pole. - PP.300-380.
 10. Barany, Z., & Moser, R. (2005). Ethnic Politics after Communism. Ithaca, NY: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501720840>
 11. Parekh, B. (2001). Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory. Ethnicities, 1(1), 109-115. <https://doi.org/10.1177/1468796801001001>
 12. Mendikulova, G.M. (2010). Theoretical-Methodological Aspects of Polyethnism, Migration and the National Idea of the Republic of Kazakhstan. Thesis of the Third Congress of the Turkic World Sociologists «Globalization and Turkic World», September 21-24, Bishkek, Kyrgyzstan, 119-120.
 13. Kalashnikova N., Saduaqasova A., Kalmykov V. etc. (2020). Etnosayasi sozdkik: Qazaqstan etnosayasaty men tazhiribesinin terminderi men ugymdary [Ethnopolitical Dictionary: Terms and Concepts of Ethnopolitics and Practice of Kazakhstan]. Nur-Sultan. – C. 180-193.
 14. Irenov G., Akishev A. (2013). Etnopolitika Kazakhstana na sovremennom etape [Ethnopolitics of Kazakhstan at the present stage]. Karaganda: Litera LLP. P. 160-256.
 15. Kozybaeva M. etc. (2016). Osnovy etnopolitiki i formirovanie kazakhstanskoi identichnosti [The basis of ethnopolitics and the formation of Kazakh identity]. Astana: School of Political Management. P. 110-115.
 16. Muhambetov B. etc. (2016). Aktual'nye problemy mezhetnicheskikh otnoshenii: sovremennoe sostoyanie i perspektivy (po materialam Kostanaiskoi oblasti) [Actual problems of interethnic relations: current state and prospects (based on materials from the Kostanay region)]. Karaganda: Kar UPP OO "Kazakhskoe obshchestvo slepykh". P. 198-210
 17. Artykbaeva G., Il'yasova S. (2015). Mezhetnicheskіe otnosheniya v Pavlodarskoi oblasti na sovremennom etape (na primere sotsiologicheskogo oprosa) [Interethnic relations in the Pavlodar region at the present stage (on the example of a sociological survey)]. Pavlodar: "Parasat". P. 70-82.
 18. Aitmagambetov D., Balaev A., Egemberdiev E. (2009). Etnosy Akmolinskogo Priishim'ya: istoriya i sovremennost' [Ethnic group of Akmola Priishimya: history and modernity]. Astana: Nurgozha Oraz Fund. P. 112-125.
 19. Kapyshv A., Svinarchuk A., Tasym R. etc. (2023). Analiticheskii otchet «Osnovnye faktory mezhetnicheskikh otnoshenii v Severnom Kazakhstane» (po itogam sotsiologicheskogo issledovaniya v Severo-Kazakhstanskoi oblasti) [Analytical report "The main factors of interethnic relations in Northern Kazakhstan" (based on sociological research in the Northern Kazakhstan region)]. Kokshetau: "Mir Pechita". P. 15-75.